

**Волинський національний університет
імені Лесі Українки
Факультет психології
Кафедра педагогічної та вікової психології**

Ігор Мудрак

**ПСИХОЛОГІЯ
(Вікова, педагогічна та соціальна
психологія)**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО
ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

Луцьк 2023

УДК 159.922(072)

М – 89

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 7 від 15.03.2023 р.)

Рецензенти:

Гошовська Д.Т., кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мудрак І.А.

М-89 Психологія (Вікова, педагогічна та соціальна психологія): методичні рекомендації до практичних занять. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2023. 39 с.

У методичних рекомендаціях представлені завдання до практичних занять з освітнього компоненту «Психологія (Вікова, педагогічна та соціальна психологія)» для здобувачів освіти освітнього рівня «бакалавр» денної форми навчання спеціальності 014 Середня освіта (Мова і література (польська)) освітньої програми Середня освіта. Польська мова.

УДК 159.922(072)

© Мудрак І.А., 2023

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
План практичних занять:	
1. Психологія дошкільного дитинства.....	5
2. Психологія молодшого школяра.....	6
3. Психологія підлітка	7
4. Психологія ранньої юності та віку дорослості.....	8
Тематика рефератів та доповідей з вікової психології.....	9
5. Психологія навчання.....	10
6. Психологія виховання.....	12
7. Психологія вчителя.....	13
Тематика рефератів та доповідей з педагогічної психології.....	14
Перелік питань для самоконтролю.....	16
Короткий термінологічний словник	19
Рекомендована література.....	34

ВСТУП

Розв'язання практичних завдань навчання, виховання та розвитку особистості неможливе без розуміння специфіки формування та становлення індивіда на різних етапах онтогенезу, психологічних умов становлення професійної компетентності та розвитку педагогічних здібностей вчителя, особистісних, групових та організаційних проблем шляхом з'ясування того, як люди сприймають, взаємодіють і розуміють одні одних.

Метою викладання освітнього компоненту, є надання здобувачам освіти знань про психічний розвиток людини на різних етапах онтогенезу, забезпечення майбутніх педагогів теоретичними знаннями з основ педагогічної психології, психологічних закономірностей навчання і виховання, особливостей педагогічної діяльності, висвітлення ключових проблем соціальної психології як науки, яка досліджує різні аспекти взаємодії людини із соціумом. Формування у здобувачів освіти гуманістично-орієнтованого, систематизованого розуміння проблеми розвитку людини, яке має стати теоретичним підґрунтям та надійним інструментарієм у практичній професійній діяльності педагога.

Основними завданнями вивчення дисципліни є ознайомлення студентів з теоретико-методологічними засадами вікової психології, вивчення специфіки психічного розвитку людини на різних етапах онтогенезу, розкриття основних підходів до періодизації психічного розвитку особистості, розкриття психологічних закономірностей та механізмів навчання та виховання, психології педагогічної діяльності, природи і специфіки проблем міжособистісної взаємодії людей, внутрішньогрупових і міжгрупових відносин, соціально-психологічні явища у групах, вироблення у здобувачів освіти умінь та навичок застосування набутих знань у практичній діяльності.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Психологія дошкільного дитинства

Мета: ознайомити з психічним розвитком дітей дошкільного віку; розглянути особливості розвитку: пізнавальних процесів, особистості, розумового розвитку та емоційно-вольових процесів дошкільника; навчити установлювати рівень психічного розвитку; проводити діагностику психологічної готовності дитини до навчання у школі.

Ключові поняття теми: емоційне передбачення, словотворчість, контекстна мова, дитячий колектив, гра, ігрова діяльність, готовність до навчання у школі, криза, основні новоутворення.

ПЛАН

1. Значущість дошкільного дитинства. Соціальна ситуація розвитку.
2. Сюжетно-рольова гра як провідна діяльність дошкільника. Особливості гри.
3. Розвиток мовлення. Особливості спілкування дошкільника з ровесниками та старшими.
4. Формування особистості дошкільника (почуття, вольова сфера, мотиви поведінки, самосвідомість – новоутворення в структурі особистості).

5. Формування і розвиток пізнавальних процесів (відчуття, сприймання, пам'ять, уява, увага, мислення - новоутворення в пізнавальній сфері).

6. Криза 6-7 років.

Рекомендована література: 2, 9, 16, 17, 23.

Тема 2. Психологія молодшого школяра

Мета: ознайомитися з психічним розвитком дітей молодшого шкільного віку, формуванням особистості, розвитком пізнавальної та інтелектуальної сфери; навчитися аналізу міжособистісних стосунків в класі молодших школярів.

Ключові поняття теми: довільність, рефлексія, внутрішній план дії, самоконтроль, компенсаторна мотивація, молодший шкільний вік, рольова гра, самооцінка, наочно-образне мислення, статева ідентифікація, розвиток довільності, навчання, внутрішній план дій, моральні якості молодшого школяра.

ПЛАН

1. Особливості соціальної ситуації розвитку молодших школярів.

2. Психологічна готовність дитини до шкільного навчання. Її види. Структура готовності.

3. Розвиток пізнавальних процесів у молодших школярів. (Новоутворення в пізнавальній сфері).

4. Специфіка учбової діяльності шестирічних дітей (особливості організації навчання). Мотиви учіння.

5. Формування особистості дитини в початкових класах. (Новоутворення в структурі особистості).

Рекомендована література: 1, 2, 9, 22, 23.

Тема 3. Психологія підлітка

Мета: ознайомити з психічним розвитком підлітка; загальною характеристикою цього віку; формуванням особистості; розвитком пізнавальної та інтелектуальної сфери; розглянути різні підходи до аналізу причин підліткової кризи; проаналізувати стосунки з дорослими, батьками та однолітками.

Ключові поняття теми: довільність, рефлексія, внутрішній план дії, самоконтроль, компенсаторна мотивація, пубертатний період, статеве дозрівання, референтна група, «важкі» підлітки, акселерація.

ПЛАН

1. Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітка і її вплив на його психологічні особливості і поведінку.

2. Особливості соціальної ситуації розвитку підлітка. Стосунки з однолітками та дорослими.

3. Спілкування як провідний вид діяльності підлітка.

4. Психологічні особливості розвитку особистості у підлітковому віці (самосвідомість, самооцінка, емоційна сфера, почуття, інтереси, спрямованість, ідеали).

5. Розвиток пізнавальних процесів (увага, відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, мовлення). Перебудова учбової діяльності.

6. Криза та показники.

Рекомендована література: 2, 9, 23, 24, 25, 27.

Тема 4. Психологія ранньої юності та віку дорослості

Мета: ознайомити з загальною характеристикою цього віку; з особливостями стосунків з дорослими та однолітками; розкрити сутність понять «дорослість», «вік»; особливості криз даного вікового періоду та їх вплив на подальший життєвий шлях; індивідуально психологічні особливості людини в періоди дорослості.

Ключові поняття теми: професійне самовизначення, особистісне самовизначення, ідентичність, прагматичний тип розвитку, творчий тип розвитку, юнацький максималізм, Я-концепція, Я-ідеальне, Я-реальне, соціальна ідентичність, психічна зрілість, дорослість, криза дорослості, ідентичність, сенс життя, криза самореалізації, криза здоров'я, сімейно-шлюбні відносини, криза особистісної автономії, кар'єрний ріст.

ПЛАН

1. Загальна характеристика ранньої юності. Соціальна ситуація розвитку.

2. Взаємини з дорослими та однолітками. Спілкування та дружба в юнацькому віці.

3. Формування особистості старшокласника. Розвиток самосвідомості. Криза.

4. Особливості юнацького кохання. Підготовка до сімейного життя.

5. Формування професійних інтересів. Особливості профорієнтації старшокласників.

6. Визначення віку дорослості. Проблема періодизації дорослості (Дж. Біррен, Д.Б. Бромлей, Г. Крайг, Е. Еріксон).

7. Анатомо-фізіологічні особливості періоду дорослості (ранньої дорослості / в середньому віці / пізня дорослість).

8. Кризи віку дорослості (нормативні і ненормативні кризи).

Рекомендована література: 2, 9, 21, 23, 24, 25.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ТА ДОПОВІДЕЙ З ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

1. Фізичний та когнітивний розвиток дитини дошкільного віку

2. Стилі батьківської поведінки та визначте їх вплив на формування особистості дитини дошкільного віку.

3. Розвиток дитини в умовах депривації та неблагополучної родини.

4. Роль гри в когнітивному розвитку дитини.

5. Соціально-психологічні проблеми дітей, що виховуються без опіки батьків.

6. Сюжетно-рольова гра як провідний вид діяльності дошкільників

7. Психологічна готовність дитини до навчання в школі.

8. Психологічні особливості міжособистісних стосунків в колективі молодших школярів.

9. Формування мотивів навчання у молодших школярів

10. Особливості самовизначення в ранньому юнацькому віці.

11. Юнацька субкультура: психологічний аналіз.

12. Особливості протікання підлітково-юнацького періоду у різних народів. Риси схожості та відмінностей між культурами.

13. Психологічні особливості виховання старшокласників.

14. Розвиток самосвідомості у підлітково-юнацькому віці

15. Значення близьких відносин для людей у віці ранньої дорослості (Проблема самотності).

16. Мотиваційна сфера пізнавальної діяльності дорослих.

17. Міфи та стереотипи, які впливають на професійне самовизначення чоловіків та жінок.

18. Батьківство як соціо-культурний феномен.

19. Роль гендерних стереотипів у професійному та кар'єрному зростанні жінок.

Тема 5. Психологія навчання

Мета: сформувані уявлення про сутність та психологічні особливості процесу навчання й різних видів навчальної діяльності, здатність

диференціювати різні види навчальної діяльності та здійснювати психологічний аналіз ефективності даних процесів

Ключові поняття теми: навчання, наuczіння, учіння, догматичне навчання, проблемне навчання, розвивальне навчання, моделі навчання, особистісно орієнтоване навчання, програмоване навчання, теорія поетапного формування розумових дій.

ПЛАН

1. Поняття про навчання та його психологічні механізми. Психологічний погляд на дидактичні принципи (наступності, доступності, свідомості, науковості, наочності, предметності).

2. Класифікація видів навчання (за предметом, за психологічними завданнями, за різними типами зворотніх зв'язків, за зверненням до учнів, за взаємодією вчителя і учня (І.А. Зимня), на основі принципу свідомості (І.А. Зимня)).

3. Моделі навчання (інформаційні, операційні, розвивальне; традиційне, вільне, проблемне).

4. Аналіз основних типів навчання. (догматичне – інформаційно-повідомляючий, традиційне – пояснювально-ілюстративний, проблемне – проблемно-евристичний (проблемно-дослідницький), проєктне – вільний або проєктний)

5. Теорії навчання (програмоване, сугестопедичне, знаково-контекстне, модульне).

6. Способи активізації учбової діяльності. Чинники ефективності навчання.

Рекомендована література: 3, 6, 8, 10, 14.

Тема 6. Психологія виховання

Мета: розширювати знання студентів про психологічні особливості процесу виховання, сформулювати вміння диференціювати різні види виховних впливів на особистість.

Ключові поняття теми: виховання, зараження, наслідування, емпатія, ідентифікація, навіювання, переконання, рефлексія, заохочення, покарання, самореалізація, особистісно орієнтоване виховання, виховуваність, управління вихованням, критерії вихованості, показники вихованості, самовиховання, самоаналіз, самоконтроль, саморегуляція.

ПЛАН

1. Поняття про психологію виховання та про предмет її вивчення.
2. Психологічні механізми формування виховання та психолого-педагогічні прийоми виховання.
3. Методи і прийоми формування досвіду громадської поведінки. Методи стимулювання і корекції поведінки.
4. Рівні виховання. Характеристика чинників ефективності виховної роботи.
5. Показники і критерії вихованості особистості.
6. Вікові аспекти виховання та індивідуальний підхід (дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий вік, рання юність).
7. Психологія самовиховання та перевиховання.

9. Характеристика сімейного виховання. Стилі сімейного виховання: авторитарний, демократичний, ліберальний, потуральник, нестійкий.

10. Виховне значення різних форм спілкування.

Рекомендована література: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 14.

Тема 7. Психологія вчителя

Мета: ознайомити з компонентами педагогічної діяльності та їх психологічними характеристиками, розглянути стилі педагогічного спілкування, вивчити психологічні вимоги до особистості вчителя.

Ключові поняття теми: структурні компоненти (функціональний, гностичний, проектувальний, конструктивний, організаторський, комунікативний); педагогічна рефлексія, стилі спілкування вчителя, бар'єри спілкування, педагогічна перцепція (стереотипізація, проєкція, децентрація, ідентифікація, емпатія), педагогічна діяльність, педагогічна творчість, стилі педагогічної діяльності, педагогічна оцінка, психологічний аналіз уроку, педагогічна спрямованість, педагогічний такт, педагогічні здібності, авторитет вчителя, педагогічна діяльність, педагогічне мислення, педагогічне спілкування, стиль педагогічного спілкування, бар'єри спілкування, педагогічна перцепція, педагогічні стереотипи.

ПЛАН

1. Професійно важливі якості вчителя.

2. Авторитет та педагогічний такт вчителя, чинники їх формування.

3. Педагогічні здібності, їх структура і формування.

4. Функції та етапи педагогічного спілкування.

5. Стили педагогічного спілкування. Бар'єри педагогічного спілкування.

Рекомендована література: 3, 6, 8, 13, 18.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ТА ДОПОВІДЕЙ З ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

1. Основні етапи розвитку педагогічної психології.

2. Сучасні теорії та концепції педагогічної психології.

3. Мотивація учіння та діагностика шкільної мотивації в учінні.

4. Уміння вчитись самостійно як інтегральна якість особистості та її діагностика.

5. Психологічна характеристика процесу засвоєння знань.

6. Психологічна характеристика вироблення умінь і навичок.

7. Психічний розвиток учнів в умовах комп'ютерного навчання.

8. Особливості психологічних механізмів планування навчальної діяльності.

9. Неуспішність учнів та її причини і попередження.

10. Навчання та його психологічні механізми з різних теоретичних позицій.

11. Вікові особливості самовиховання.
12. Психологічні основи педагогічної оцінки.
13. Педагогічні здібності вчителя та їх розвиток.
14. Становлення індивідуального стилю педагогічної діяльності.
15. Особливості «Я» концепції педагога.
16. Мотивація педагогічної діяльності.
17. Можливості самовиховання в молодшому шкільному віці.
18. Теорія морального розвитку особистості за Л. Колбергом.
19. Психологічна готовність до педагогічної діяльності.
20. Психологія педагогічних стереотипів.
21. Психологія педагогічного авторитаризму.
22. Гуманістичні теорії виховання особистості.
23. Індивідуальний підхід у вихованні.
24. Психологічні чинники успішного учіння.
25. Авторитет вчителя та чинники його формування.
26. Структурно-ієрархічна модель особистості вчителя.
27. Рівні оволодіння педагогічною діяльністю.
28. Порівняльний аналіз авторитарної і гуманістичної концепції освітнього процесу.
29. Специфіка методу спостереження у педагогічній психології.
30. Сутність і функції методу тестів у педагогічній психології.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Місце вікової психології в системі психологічної науки.
2. Спеціальна психологія та її галузі.
3. Співвідношення між віковою психологією та іншими галузями психології.
4. Поняття про вік людини; різновиди віку.
5. Періодизація психічного розвитку людини.
6. Методи вікової психології.
7. Педагогічна психологія та її галузі.
8. Методи педагогічної психології.
9. Педагогічна діяльність: характеристика та зміст.
10. Особливості проведення спостереження, експерименту, опитування та тестування з особами різного віку.
11. Основні умови психічного розвитку людини.
12. Сучасна періодизація психічного розвитку людини.
13. Етапи розвитку дитини у пренатальному стані.
14. Центральне психологічне новоутворення періоду новонародженого.
15. Криза народження та її характеристика.
16. Криза першого року життя: симптоми, шляхи подолання.
17. Центральні психологічні новоутворення немовлячого періоду.

18. Особливості пізнавальної сфери у ранньому дитинстві: сприймання, пам'ять, уява, увага.

19. Мовленнєвий розвиток у ранньому дитинстві. Егоцентричне мовлення. Білінгвізм.

20. Страху та тривоги у ранньому дитинстві; їхні причини та різновиди.

21. Становлення Я-концепції у ранньому дитинстві.

22. Криза третього року життя: симптоми, шляхи подолання.

23. Страху та тривоги у пізньому дитинстві.

24. Взаємини з батьками і ровесниками у пізньому дитинстві.

25. Криза сьомого року життя: симптоми, шляхи подолання.

26. Центральні психологічні новоутворення пізнього дитинства.

27. Загальні тенденції формування особистості підлітків.

28. Криза підліткового періоду: симптоми, шляхи подолання.

29. Становлення Я-концепції в юнацькому віці.

30. Криза юнацького віку: симптоми, шляхи подолання.

31. Центральне психологічне новоутворення юнацького віку.

32. Кризи віку дорослості.

33. Загальна характеристика педагогічної діяльності.

34. Здібності в структурі суб'єкта педагогічної діяльності.
35. Структура педагогічних здібностей.
36. Характеристика основних функцій та педагогічних умінь.
37. Стили педагогічної діяльності.
38. Поняття «велика група», «соціальна група» і «мала група».
39. Головні підходи до вивчення малих соціальних груп у соціальній психології.
40. Характеристика соціометрії як теорії малих груп.
41. Соціально-психологічний клімат групи. Значення соціально-психологічного клімат групи для окремого індивіда.
42. Особливості вивчення малих груп школою «групової динаміки» К. Левіна.
43. Класифікації малих груп. Найбільш поширені малі групи.
44. Специфіка та основні види масовидних форм активності людини.
45. Психологічна характеристика масовидних форм активності людей.
46. Проблематика малої групи в соціальній психології. Функції референтної групи.
47. Соціально-психологічна сутність і зміст явищ у групах (внутрішньогрупова сугестивність, конформність, колективізм, групова згуртованість, групові норми).
48. Великі соціальні групи.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Вікова психологія

Акселерація – прискорений розвиток організму, більш рання статева зрілість.

Біологічний вік – відповідність стану організму людини в певний момент життя.

Відчуження підлітка від батьків – виникнення психологічного бар'єру між батьками і підлітком проявляється в тому, що підліток менше спілкується з батьками, менше розповідає про своє життя, про те, що його хвилює.

Вік – категорія, яка служить для позначення часових характеристик індивідуального розвитку людини.

Вік хронологічний – виражає тривалість існування людини з моменту її народження.

Вікова психологія – галузь психології, яка вивчає чинники, механізми, умови та закономірності етапів психічного розвитку; становлення і розвитку особистості у зв'язку з віком – протягом онтогенезу людини від народження до старості.

Вікові особливості волі – особливості волі людини, що проявляються в різні періоди її життя, наприклад, в дитинстві, в юності, у зрілі роки.

Вікові особливості характеру – особливості прояву рис характеру людини в різні вікові періоди її життя.

Генезис – поняття, яке відображає як момент виникнення, так і закономірний процес розвитку будь-якого явища.

Генотип – сукупність генів, успадкованих людиною, що визначають її вроджені особливості.

Геронтопсихологія – наука, що вивчає процеси та явища, пов’язані зі старінням організму, а також психологічні аспекти старості.

Девіантна поведінка – система вчинків чи окремі вчинки, які суперечать прийнятим в суспільстві правовим чи моральним нормам.

Деменція – дефектність пізнання, прогресуюча амнезія і зміна особистості, які часто пов’язуються з похилим віком і можуть викликатися багатьма причинами.

Депресивні розлади – проявляються у змінах настрою, обмеженні повноти життя та активності, що супроводжується порушенням когнітивних функцій, недостатньою самостійністю.

Депресія – стан психологічної пригніченості людини, який характеризується зниженням її активності, загального життєвого тону і переважанням негативних емоцій.

Дитинство – термін, який позначає початкові періоди онтогенезу від народження до початку підліткового віку. За прийнятою періодизацією, дитинство охоплює: період немовляти (до 1 року); раннє дитинство (1-3 роки); дошкільний період (3-6-7 років); молодших шкільний вік (6-7 до 10-11 років).

Дозрівання – процес розвитку, який полягає в попередньо запрограмованих змінах росту відповідно до генетичного плану.

Зрілість (дорослість) – стан, до якого приходять організм у кінці періоду розвитку. Найтриваліший період онтогенезу, для якого характерна тенденція до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей особистості.

Хронологічні межі періоду зрілості визначаються закінченням юності і початком періоду старіння.

Когнітивний розвиток – ріст і вдосконалення різних аспектів інтелектуальних здібностей людини.

Когнітивні процеси – пізнавальні процеси людини, які включають її відчуття, сприймання, увагу, уяву, пам'ять, мислення, мову.

Критичні періоди – перехідні періоди від одного етапу розвитку до іншого, пов'язані зі зміною стадії і виявляють внутрішню необхідність цієї

Мотиваційна готовність дитини до навчання – наявність у дитини, яка йде до школи, системи мотивів, які забезпечують високий інтерес до навчання в школі.

Неадекватна соціальна поведінка підлітків – така поведінка підлітка, яка порушує прийняті соціальні норми, наприклад, грубість, безвідповідальність та ін.

Негативізм (в дитячій психології) – необґрунтований опір дитини впливам оточуючих людей.

Новоутворення віку – поява характерних тільки для даного віку якісних особливостей (психічних та соціальних змін в житті дитини, які визначають її свідомість і діяльність, ставлення до оточення, увесь хід розвитку на даному етапі).

Онтогенез – індивідуальний розвиток організму від стадії зачаття до закінчення індивідуального життя.

Пренатальний розвиток – внутрішньоутробний етап розвитку дитини до народження.

Провідна (головна) діяльність – діяльність, яка призводить до якісних змін у соціально-психічному розвитку особистості.

Професійний цикл – послідовність періодів чи етапів в житті працівника, що включає знайомство зі

світом професій і професійний вибір, отримання освіти і професійної підготовки, початок самостійної роботи та нагромадження досвіду, просування по службі і періоди подальшої професіоналізації.

Психологічний вік – міра адаптації людини до вимог життя.

Пубертатний період – період статевого дозрівання підлітка.

Референтна група – спільність людей, в яких людина формує свої погляди, ідеали, переконання, установки, з думкою яких вона рахується, чия оцінка є для неї значущою.

Розвиток – зміни, які з часом відбуваються в будові тіла, психіці (свідомості, самосвідомості, спонукальній та емоційно-вольовій сферах, інтелекті) і поведінці людини в результаті біологічних процесів в організмі і впливів оточуючого середовища.

Сензитивний період – період оптимальних можливостей для найбільш ефективного розвитку якоїсь сторони психіки (пам'яті, мислення), а також для навчання і виховання.

Сенс життя – основна мета в житті людини; те, заради чого вона живе і досягнути чого прагне у своєму житті.

Сімейний цикл – послідовність передбачуваних подій чи періодів, які починаються з покидання батьківської сім'ї і включають в себе такі характерні події, як одруження, народження першої дитини та ін.

Соматичні розлади – порушення у функціонуванні організму людини похилого віку, що зумовлені негативними переживаннями з приводу свого старіння, втрати одного з подружжя, виходу на пенсію, і проявляється в порушеннях адаптації.

Соціальна ситуація розвитку – неповторне поєднання соціальних, духовних, психологічних та педагогічних умов і системи конкретних стосунків, що зумовлюють розвиток особистості.

Соціальний вік – міра відповідності становища людини в соціумі існуючим в даній країні нормам.

Спадковість – здатність живих організмів до передачі своїх ознак і властивостей від батьків до потомства.

Старіння – біологічні зміни в організмі, які відбуваються після проходження точки оптимальної зрілості.

Педагогічна психологія

Авторитет – загально визнаний вплив індивіда на інших який ґрунтується на його суспільному положенні, посаді, статусі.

Алгоритмізоване навчання – система прийомів, методів розв'язання завдань у визначеній послідовності.

Виховання – діяльність педагогів-вихователів, спрямована на зміну свідомості, світогляду, психіки, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності особистості, що сприяє її моральному, духовному зростанню і вдосконаленню.

Виховне оточення – умови, що сприяють становленню у дитини позитивних якостей.

Виховний вплив – процес організації спільної активної діяльності педагога і учнів з метою зміни моральних, соціально-психологічних характеристик та перебудови поведінки об'єктів виховного впливу.

Гра – діяльність, спрямована на орієнтування у предметній і соціальній дійсності.

Емпатія (*англ. empathy - співчуття, співпереживання*) – здатність емоційно відгукуватися на

переживання іншої Людини, що виявляється у співчутті, співпереживанні, співстражданні.

Заохочення – спонукання когось до якоїсь дії певними засобами (похвала, нагорода, переконання, приклад тощо).

Здатність до навчання – система властивостей особистості і діяльності школяра, яка характеризує його можливості у засвоєнні навчальної програми (знань, понять, умінь, навичок та ін.).

Ідентичність (*лат. identicus - однаковий, тотожний*) – усвідомлена індивідом самототожність; потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце у суспільстві, зрозуміти себе і власні можливості.

Інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей, предмету, засобів і процесу діяльності та сприяє ознайомленню з новими фактами дійсності.

Метод поперечних зрізів – метод вікової та педагогічної психології, який полягає в одночасному порівнянні різних вікових груп досліджуваних (новоутворень, особливостей навчальної діяльності, розвитку тощо).

Навички – стійка, удосконалена у результаті багаторазових, цілеспрямованих вправ дія.

Навчальна діяльність – цілеспрямована діяльність учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками.

Навчання – спільна діяльність педагога і дитини, зорієнтована на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності.

Наслідування – відтворення дій, ідеалів, рис характеру, творчої манери інших осіб.

Научіння – спосіб накопичення індивідуального досвіду в процесі онтогенезу.

Операція навчальної діяльності – свідомі цілеспрямовані дії, які в результаті багаторазового повторення включаються у більш складні дії, поступово з об'єкта свідомого контролю перетворюються на спосіб виконання складнішої дії.

Педагогічна майстерність – оволодіння педагогом кращими зразками, еталонами та рівнем педагогічної діяльності, педагогічного спілкування, професійної поведінки, що забезпечує високі результати навченості, вихованості і розвитку учнів.

Педагогічна психологія – галузь психології, яка вивчає закономірності психічної діяльності людини у процесі розвитку і саморозвитку, виховання і самовиховання, навчання і самонавчання.

Переконання – усвідомлені потреби, які спонукають особистість діяти відповідно до її принципів і ціннісних орієнтацій.

Пізнавальні інтереси – група мотивів, пов'язана зі змістом і процесом учіння, спрямована на опанування способом певної діяльності.

Проблемне навчання – система методів, засобів, що шляхом розв'язування проблемних завдань у процесі засвоєння нових знань формують в учнів творче мислення та пізнавальні інтереси.

Програмоване навчання – система подавання теоретичного матеріалу та організованих форм навчальної роботи учня, що сприяють йому у самостійному здобуванні знань, оволодінні уміннями і навичками.

Продуктивність навчальної діяльності – швидкість і якість засвоєння знань, формування узагальнених способів дій.

Рівень научуваності – вміння виокремити навчальне завдання та перетворити його на самостійну мету пізнавальної діяльності.

Самоактуалізація – прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх можливостей.

Самовиховання – управління суб'єктом своєю діяльністю, спілкуванням, поведінкою, переживаннями, спрямованими на зміну своєї особистості відповідно до усвідомлених цілей, ідеалів і переконань задля самовдосконалення.

Самооцінка – суб'єктивне сприйняття і оцінка особистістю досягнутих результатів і сформованих якостей.

Самопізнання – процес, який ґрунтується на самоспостереженні, самоаналізі та самооцінюванні особистості та особливостей її життєдіяльності.

Самосвідомість – образ себе, оцінка і ставлення до себе.

Самоспостереження – спостереження за своїми діями, поведінкою, переживаннями, думками й іншими проявами психічного та особистісного життя.

Уміння – здатність використовувати наявні знання, поняття, оперувати ними для виявлення суттєвих властивостей об'єктів і явищ, успішного розв'язання теоретичних і практичних завдань.

Учіння – стихійний або цілеспрямований процес засвоєння людиною знань, вироблення вмінь і навичок, розвиток особистості, інтелекту, що відбувається в умовах індивідуальної або спільної діяльності, спілкування з ровесниками або старшими шляхом

спостереження за поведінкою та діяльністю інших людей, їх наслідування, а також у процесі сприймання та аналізу інформації у засобах масової інформації.

Соціальна психологія

Активність особистості – здатність особистості ініціювати зміни у процесі відносин із навколишнім світом.

Атракція – виникнення при сприйманні індивіда індивідом взаємної привабливості, розуміння і прийняття один одного у взаємодії, коли не лише узгоджуються дії, а й встановлюються позитивні взаємини. Умови виникнення: просторова близькість, схожість установок, спільні інтереси.

Атитюд – внутрішній стан готовності людини до дії, що передує поведінці.

Афіліація – потреба людини у підтримці, дружніх стосунках, любові. Для багатьох людей більш важливою є не сама підтримка, а її відчуття.

Взаємодія – взаємозалежний обмін діями, організація людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності.

Вчинок – практична дія, опосередкована процесом взаємодії та спілкування між людьми (вибором, метою діяльності, оцінюванням ситуації, самооцінкою, активністю індивіда, намірами, рівнем домагань, статусно-рольовими характеристиками, ціннісно-сисловою та мотиваційною сферами особистості, нормативним регулюванням у конкретній групі чи суспільстві).

Говоріння – психологічний компонент вербальної комунікації; метод втілення в систему знаків певного смислу, кодування інформації; механізм мовлення для побудови висловлювань.

Групова динаміка – сукупність процесів, що відбуваються в малій групі і характеризують її з точки зору руху, розвитку та функціонування.

Групові норми – певні правила, стандарти поведінки, вироблені групою для забезпечення спільної діяльності її членів.

Групові очікування або експектації – сукупність уявлень про те, як повинен поводитися член групи у певній ситуації.

Зараження – психологічний вплив на особистість у процесі спілкування і взаємодії, який передає певні настрої, спонуки не через свідомість та інтелект, а через емоційну сферу.

Егоїзм – ціннісна орієнтація суб'єкта, що зумовлює домінування в його взаємодії з іншими особистих інтересів і потреб безвідносно до інтересів партнерів по спілкуванню.

Емпатія – осягнення емоційних станів іншої людини; психічний процес, який дає змогу зрозуміти переживання іншої особи (механізм пізнання); дія індивіда, що допомагає йому по-особливому вибудувати спілкування (особливий вид уваги до іншої людини); здібність, властивість, здатність проникати в психічний стан іншої людини (характеристика людини, тобто емпатійність).

Етнічна група – стійка спільність, що історично склалася на певній території і якій властиві відносно стабільні особливості мови, спільні риси, неповторні якості, усвідомлення єдності та відмінності від інших утворень (самосвідомість етносу).

Ідентифікація – процес ототожнення (уподібнення) себе з іншим індивідом або групою, основою якого є емоційний зв'язок; набуття, засвоєння

цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, особливо батьків; копіювання суб'єктом думок, почуттів, дій іншої людини, яка є моделлю.

Індивідуальність – сукупність особливостей і певних властивостей людини, які характеризують її неповторність і виявляються у рисах характеру, у специфіці інтересів, якостей, що відрізняють одну людину від іншої.

Каузальна атрибуція – інтерпретація необхідної суб'єкту інформації шляхом приписування партнеру по взаємодії можливих почуттів, причин і мотивів поведінки.

Компоненти взаємодії – позиції учасників, ситуація і стиль дій, що сприяють більш ретельному психологічному аналізу змісту діяльності.

Комунікативні бар'єри – психологічні перешкоди, що виникають у процесі спілкування.

Комунікативний вплив – внутрішня комунікативна установка комунікатора стосовно себе і реципієнта, вербальні та невербальні особливості повідомлення, характеристики комунікативного простору спілкування, складова соціально-психологічного середовища.

Комунікація – спектр зв'язків та взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією тощо.

Конфлікт – зіткнення значущих, конкуруючих, несумісних чи протилежних поглядів, потреб, інтересів і дій індивідів та їх груп.

Конформізм – пасивне, пристосовницьке прийняття групових стандартів поведінки, безапеляційне

визначення існуючих порядків, норм і правил, безумовне схвалення перед авторитетом.

Локус контролю – властивість особистості, яка передбачає схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам (екстернальний локус) чи власним здібностям та зусиллям (інтернальний локус).

Мала соціальна група – невелика за чисельністю спільність, у якій індивіди безпосередньо контактують між собою, об'єднані спільною метою та завданнями, що є передумовою їх взаємодії, взаємовпливу, спільних норм, процесів та інтересів, міжособистісних відносин і тривалості їх існування.

Ментальність – своєрідний стан, рівень розвитку, спрямованості індивідуальної та групової свідомості, здатність до засвоєння норм, принципів, життєвих орієнтацій, суспільних цінностей, особливості адаптації до навколишнього середовища, впливу на нього, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь.

Меншість – частина групи, наділена меншими можливостями впливу (авторитетом, статусом та ін.).

Міжособистісне спілкування – процес предметної та інформаційної взаємодії між людьми, в якому формуються, конкретизуються, уточнюються та реалізуються їх міжособистісні відносини (взаємовплив, сприйняття одне одного тощо) та виявляються психологічні особливості комунікативного потенціалу кожного індивіда.

Мода – форма стандартизованої масової поведінки людей, що виникає стихійно під впливом домінуючих у суспільстві настроїв, смаків, захоплень.

Навіювання (сугестія) – процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний із істотним

зниженням її критичності до інформації, що надходить, відсутністю прагнення перевірити її достовірність, необмеженою довірою до її джерел.

Наслідування – процес орієнтації на певний приклад, взірць, повторення та відтворення однією людиною дій, вчинків, жестів, манер, інтонацій іншої людини, копіювання рис її характеру та стилю життя.

Натовп – відносно короткочасне, контактне, чисельне скупчення людей, які перебувають у стані підвищеного емоційного збудження і об'єднані безпосередньою просторовою близькістю та загальним об'єктом уваги.

Невербальна поведінка – найрізноманітніші рухи (жести, експресія обличчя, пози, інтонаційно-ритмічні особливості голосу, дотик), які виражають психічні стани людини, її ставлення до партнера, до ситуації спілкування загалом.

Невербальне спілкування – вид спілкування, для якого характерно використання невербальної поведінки і невербальних комунікацій як основного засобу передавання інформації, організації взаємодії, формування образу, думки про партнера, здійснення впливу на іншу людину.

Паніка – емоційний стан, різновид поведінки великої сукупності людей, породжений дефіцитом або надлишком інформації, загрозливим впливом зовнішніх умов і виражений почуттям страху.

Переконання – метод свідомого та організованого впливу на психіку особи через звернення до її критичних суджень.

Позиція – стійка система відносин людини з певними аспектами дійсності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках; узагальнена

характеристика поглядів, уявлень, установок людини, групи у статусно-рольовій структурі.

Референтна група – реальна чи умовна соціальна спільність, з якою особа співвідносить себе як з еталоном, орієнтуючись у своїх вчинках і самооцінці на її норми та цінності.

Рефлексія – усвідомлення особою того, як її сприймають і оцінюють інші особи або спільності; аналіз власного психічного стану.

Роль – певна соціальна, психологічна характеристика особистості, спосіб поведінки людини залежно від її статусу і позиції у групі, суспільстві, в системі міжособистісних, суспільних відносин.

Соціалізація – процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в певному суспільстві.

Соціальна група – відносно стійка сукупність людей, пов'язаних між собою спільними цінностями, цілями, системою взаємин, взаємовпливів і включених до типових форм діяльності.

Соціальна спільність – сукупність індивідів, об'єднаних соціальними зв'язками і причетністю один до одного за певною ознакою.

Соціальне життя – упорядкована система взаємодій осіб, сукупність видів, форм спільної діяльності людей, спрямованої на забезпечення умов та засобів їх існування, реалізацію інтересів, цінностей, потреб, у тому числі й потреб у спілкуванні, встановленні соціальних контактів.

Соціальна перцепція – цілісне сприймання суб'єктом соціальних об'єктів (людей, груп,

спільностей), яке дає змогу надійніше визначити успішність і перспективи міжособистісної взаємодії.

Соціальна фасилітація – поліпшення результатів діяльності людини в присутності інших людей, зайнятих цією ж справою.

Соціальні норми – елемент суспільного управління, засіб орієнтації поведінки особистості (соціальної групи) у конкретних соціальних умовах і, водночас, засіб контролю з боку суспільства за їх поведінкою. За допомогою соціальних норм здійснюється нормативна регуляція поведінки окремої людини чи соціальної групи (колективу).

Спілкування – спосіб формування, розвитку, реалізації та регуляції соціальних відносин і психологічних особливостей окремої людини, що здійснюється через безпосередні чи опосередковані контакти, в які вступають особистість та група.

Статус – місце індивіда в системі міжособистісних відносин у групі, суспільстві, його права, обов'язки та привілеї.

Установка – цілісний стан особистості, сформований на основі досвіду; готовність реагувати на передбачувані об'єкти чи ситуації; вибіркова активність, спрямована на задоволення потреби.

Ціннісні орієнтації – спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність надавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші, спосіб диференціації особистісних об'єктів і явищ за їх особистісною значущістю.

Чутки – недостовірні або частково достовірні інформація, що надходить від однієї особи або групи, про події чи ситуації.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2018. 111 с.
2. Вікова та педагогічна психологія [Текст] / О.В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2019. 416 с.
3. Заброцький М. М., Шапошникова Ю. Г. Лекції з педагогічної психології: навчальний посібник. Херсон : Грінь, 2017. 144 с.
4. Кацавець Р.С. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2019. 112 с.
5. Коць М. О. Психологія (Основи психології. Вікова, педагогічна та соціальна психологія) : силабус освітнього компонента з циклу професійної підготовки бакалавра спеціальності 014 Середня освіта (мова і література (польська)) освітньо-професійної програми Середня освіта. польська мова. Волинський національний університет імені Лесі Українки, факультет психології, кафедра педагогічної та вікової психології. Луцьк, 2022. 13 с.
6. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-е вид. : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 128 с.
7. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П.П. Горностай, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 580 с.

8. Романовська Л.І. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2018. 449 с.

9. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Паська О. В. Вікова психологія: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 376 с.

10. Сергєєнкова О., Столярчук О., Коханова О., Пасека О. Педагогічна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 168 с.

11. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н.Ю. Волянчук, Г.В. Ложкін, О.В. Винославська, І.О. Блохіна, М.О. Кононець, О.В. Москаленко, О.І. Боковець, Б.В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

Додаткова:

12. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2018. 591 с.

13. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навчальний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021. 100 с.

14. Гетьман Т.О., Кричківська Т.Д. Проблеми педагогічної психології: хрестоматія. Київ : ЦУЛ, 2019. 381 с.

15. Горецька О. Геронтопсихологія : навч. посібник для студентів спеціальності 053 психологія. Харків : Видавництво Іванченка І.С. 2017. 210 с.

16. Дуткевич Т. Дошкільна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 392 с.
17. Дуткевич Т. Дитяча психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 424 с.
18. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Психологія спілкування педагога: інтегративний підхід: навчальний посібник. Київ, Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2018. 353 с.
19. Ільїна Н.М. Психологія творчості та обдарованості : навч. посіб. Суми : Університет. кн., 2018. 227 с.
20. Коваленко О. Г., Павлик Н. В., Становських З. Л., Бастун М. В. Психологічний супровід особистісного розвитку дорослих: подолання професійних криз та особистісних дисгармоній. Київ, 2019. 167 с.
21. Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Навчальний посібник. Київ : КНТ, 2018. 438 с.
22. Пісоцький В. П., Горянський А. М. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ : КНТ, 2018. 144 с.
23. Поліщук В. М. Віковий кризовий розвиток людини від народження до дорослості : навч. посіб. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 460 с.
24. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці: базові симптомокомплекси: навч. посіб.

Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2019. 478 с.

25. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. К.В. Седих. Полтава : Астроя, 2018. 342 с.

26. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В., Альохіна Н. В., Шаповалова В. С. Психологія спілкування : навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2018. 140 с.

27. Максименко Д. Психологічні особливості криз підлітка. Практична психологія. Київ : Центр навчальної літератури. 2020. 200 с.

28. Слюсаревський М., Хазратова Н. Психологія груп. Львів : Львівська політехніка, 2022. 164 с.

29. Столяренко О.Б. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2018. 279 с.

30. Тименко В.П, Малиношевська А.В., Мельник М.Ю, Грицан О.Г. Методика діагностики практичного інтелекту учнівської молоді : методичний посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2017.123 с.

31. Шевченко Л.О. Практична психологія : навч. посіб. Харків : Константа, 2018. 191 с.

32. Шевцов З. Основи соціально-педагогічної діяльності: навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 2017. 246 с.

Інтернет-ресурси

33. www.psi.webzone.ru – психологічний словник

34. www.elib.org.ua – цифрова бібліотека України

35. www.psylib.kiev.ua – психологічна бібліотека Київського фонду сприяння розвитку психологічної культури
36. www.ncscho.org.ua – електронна енциклопедія психології
37. www.osvita.org.ua – освітній сайт
38. www.allbest.ru/union – союз освітніх сайтів
39. <http://chitalka.info> – студентська електронна бібліотека
40. <http://uk.wikipedia.org> – Вікіпедія: вільна електронна енциклопедія (українська)
41. www.ukrbook.net – сайт Книжкової палати України
42. www.lib.com.ua – електронна бібліотека
43. www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України ім. Вернадського

Навчально-методичне видання

Автор: Мудрак Ігор Аркадійович

ПСИХОЛОГІЯ
(Вікова, педагогічна та соціальна психологія)

методичні рекомендації до практичних занять

Друкується в авторській редакції